РЕЦЕНЗІЯ
кандидата юридичних наук Головкова Олександра Миколайовича на дисертацію Зборщік Аліни Олександрівни «Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Захист прав та законних інтересів дитини належить до пріоритетних завдань сучасної демократичної правової держави. Особливого значення у цьому контексті набуває забезпечення ефективного кримінально-правового захисту дітей від кримінальних правопорушень проти їх сексуальної недоторканості, суспільна небезпечність яких визначається не лише характером відповідних протиправних посягань, а й особливою вразливістю потерпілих осіб.

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій створив принципово нове середовище соціальної взаємодії дітей. Використання соціальних мереж, месенджерів, ігрових платформ та інших цифрових сервісів поряд із беззаперечними перевагами породжує нові ризики встановлення дорослими особами небезпечних контактів із дітьми. Зазначене зумовлює необхідність постійного перегляду та удосконалення кримінально-правових засобів захисту дитинства відповідно до характеру сучасних загроз.

Важливим етапом розвитку національного кримінального законодавства стало встановлення у 2021 році кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей шляхом доповнення Кримінального кодексу України статтею 156-1. Як слушно зазначає дисертантка, відповідні законодавчі зміни стали результатом виконання Україною міжнародно-правових зобов’язань у сфері захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Водночас із моменту запровадження відповідної кримінально-правової заборони практика її застосування засвідчила існування низки проблем, пов’язаних із конструкцією складу кримінального правопорушення, його відмежуванням від суміжних складів, особливостями кваліфікації, кваліфікуючими ознаками та пеналізацією. Сама авторка звертає

увагу на стабільно низькі офіційні кількісні показники кримінальних правопорушень, передбачених ст. 156-1 КК України, пов'язуючи це, серед іншого, з їх латентністю та складнощами доказування і кримінально-правової кваліфікації.

Актуальність проведеного дослідження посилюється й тим, що, незважаючи на значну увагу кримінально-правової науки до проблем відповідальності за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості, проблематика саме домагання дитини для сексуальних цілей залишається недостатньо дослідженою. Авторка обґрунтовано констатує відсутність в Україні комплексних монографічних праць, спеціально присвячених кримінальній відповідальності за таке діяння.

Викладене дає підстави визнати тему дисертаційної роботи Зборщік Аліни Олександрівни актуальною як у теоретичному, так і у практичному аспектах, а проведення комплексного кримінально-правового дослідження відповідної проблематики – своєчасним та суспільно значущим.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження має належний зв'язок із програмними і стратегічними документами держави у сфері захисту прав дитини та запобігання насильству. У роботі зазначено, що дослідження проведено відповідно до Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини», Національної стратегії захисту прав дитини у сфері юстиції на період до 2028 року та Операційного плану до неї, а також Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі. Тему обрано в межах Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки, затвердженої наказом МВС України від 21 травня 2024 року № 326, та затверджено Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 03 серпня 2023 року.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій. Ознайомлення зі змістом дисертації дозволяє

констатувати належний рівень обґрунтованості сформульованих авторкою положень, висновків та пропозицій.

Мета дослідження логічно пов'язана з його предметом та полягає в аналізі кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей, складу цього кримінального правопорушення, особливостей кримінально-правової кваліфікації, а також у формуванні системи змін і доповнень до ст. 156-1 КК України та інших кримінально-правових норм щодо кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості. Для досягнення зазначеної мети авторкою сформульовано комплекс взаємопов'язаних завдань – від історико-правового та порівняльно-правового аналізу до безпосереднього дослідження елементів складу кримінального правопорушення, питань його кваліфікації, пеналізації та формування законодавчих пропозицій.

Достовірність отриманих результатів забезпечується використанням авторкою комплексу загальнонаукових та спеціально-наукових методів. Зокрема, застосовано діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, догматичний методи, структурно-функціональний та системний аналіз, метод конкретизації, логіко-семантичний, соціологічний, статистичний методи та контент-аналіз. Позитивно слід оцінити те, що в дисертації не лише перераховано використані методи, а й конкретизовано їх функціональне призначення та зв'язок із відповідними структурними частинами роботи.

Достатньою для дослідження обраної проблематики є й емпірична база роботи, яку становлять результати вивчення матеріалів 55 судових вироків за 2018-2025 роки у кримінальних провадженнях за статтями 155-156-1 КК України, а також статистичні й аналітичні матеріали Верховного Суду та Офісу Генерального прокурора.

Комплексність і системність дослідження зазначеної проблематики демонструє структура дисертації А.О. Зборщік, яка є логічною та послідовною. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (140 найменувань)

та двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок, з них основного тексту – 173 сторінки.

У першому розділі дисертантка здійснює історико-правовий аналіз становлення кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей, виокремлюючи сім періодів розвитку відповідного законодавства, аналізує підстави криміналізації досліджуваного діяння та проводить порівняльно-правовий аналіз законодавства держав-членів Європейського Союзу, визначаючи позитивний зарубіжний досвід, зокрема законодавства Іспанії та Норвегії.

Другий розділ присвячено кримінально-правовій характеристиці складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України: об'єкту, об'єктивній стороні, суб'єкту та суб'єктивній стороні. Здобувачка обґрунтовує позицію щодо родового об'єкта як суспільних відносин у сфері забезпечення сексуальної свободи та сексуальної недоторканості особи, аргументує спеціальний характер суб'єкта та формулює власне бачення обов'язкових ознак об'єктивної сторони.

У третьому розділі досліджено особливості кваліфікації домагання дитини для сексуальних цілей та критерії його розмежування із суміжними кримінальними правопорушеннями, а також кваліфікуючі ознаки й особливості покарання за це діяння. На підставі проведеного аналізу дисертантка пропонує оновлену редакцію ст. 156-1 КК України, що є одним із найбільш практично значущих результатів роботи.

Таким чином, структура дисертації є логічною, послідовною та науково обґрунтованою, що забезпечує комплексне розкриття проблематики кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей.

Наукова новизна отриманих результатів. Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, основними публікаціями дозволяє визнати, що новизна її результатів не викликає сумніву. Наукова новизна дисертаційного дослідження визначається тим, що робота є комплексним дослідженням кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей, у

якому поєднано аналіз складу кримінального правопорушення, проблем його кримінально-правової кваліфікації, зарубіжного досвіду та перспектив удосконалення національного кримінального законодавства. В роботі теоретично обґрунтовуються та переконливо підтверджуються емпіричними даними висновки, рекомендації та положення, які відрізняються новизною та перспективністю.

Погоджуючись у цілому із більшістю сформульованих авторкою положень наукової новизни, вважаємо за доцільне звернути увагу на окремі результати, що мають особливе теоретичне та практичне значення.

Заслуговує на підтримку пропозиція дисертантки щодо удосконалення системи кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України. Зокрема, запропоновано передбачити вчинення відповідного кримінального правопорушення службовою особою з використанням службового становища та водночас переглянути доцільність збереження ознаки вчинення діяння за попередньою змовою групою осіб.

Науковий інтерес становить використання дисертанткою позитивного зарубіжного досвіду. За результатами аналізу законодавства Іспанії аргументовано пропозицію щодо диференціації відповідальності залежно від способу вчинення діяння. Окремо авторкою опрацьовано підходи законодавства інших європейських держав, що дозволило визначити відмінності за віком потерпілої особи, кваліфікуючими ознаками та санкціями.

Позитивної оцінки заслуговує також авторський підхід до визначення повторності домагання дитини для сексуальних цілей через урахування попереднього вчинення визначеного кола кримінальних правопорушень проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості дитини.

Важливим із позиції правозастосування є проведене авторкою відмежування домагання дитини для сексуальних цілей від суміжних складів. Дисертанткою запропоновано групувати відповідні критерії за трьома напрямами: відмежування від інших кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості; від незакінчених кримінальних

правопорушень цієї категорії; від кримінальних правопорушень проти моральності у сфері сексуальних відносин, учинених щодо дитини.

Слід позитивно оцінити й те, що результати проведеного дослідження не залишилися виключно на теоретичному рівні. Авторкою запропоновано цілісну оновлену редакцію ст. 156-1 КК України із переглядом диспозицій, кваліфікуючих ознак та санкцій, що засвідчує прикладну спрямованість виконаної роботи.

Загалом сформульовані у дисертації положення наукової новизни мають достатній рівень аргументованості та сприяють подальшому розвитку кримінально-правової доктрини щодо захисту дітей від кримінальних правопорушень проти сексуальної недоторканості.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення дисертаційної роботи полягає у можливості використання сформульованих авторкою положень, висновків та пропозицій у правотворчій, науково-дослідній, правозастосовній та освітній сферах.

Зокрема, результати дослідження можуть бути використані під час удосконалення положень Кримінального кодексу України щодо відповідальності за кримінальні правопорушення проти сексуальної свободи та сексуальної недоторканості; у подальших кримінально-правових дослідженнях; при розробленні концепцій, програм і стратегій протидії відповідним кримінальним правопорушенням; у процесі викладання навчальної дисципліни «Кримінальне право». Використання результатів роботи у науково-дослідній діяльності та освітньому процесі Донецького державного університету внутрішніх справ підтверджено відповідними актами впровадження від 26 березня 2026 року.

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у восьми наукових публікаціях, з них чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових

фахових видань з юридичних наук, чотири тези доповідей – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходів.

Отже, наукові положення, висновки дисертації, пропозиції та результати належним чином апробовані і доступні широкому загалу, будучи опублікованими у статтях, тезах виступів на конференціях. У своїх публікаціях дисертантці вдалося на високому рівні виконати поставлені наукові завдання та оволодіти методологією наукової діяльності. До того ж представлені наукові публікації містять елементи новизни.

Дисертація виконана українською мовою, викладена послідовно, юридично грамотно, з дотриманням вимог наукового стилю. Дослідження за своїм змістом та спрямованістю повністю відповідає спеціальності 081 «Право».

Дисертацію оформлено відповідно до вимог, встановлених чинним законодавством.

У ході ознайомлення з матеріалами дисертаційного дослідження А.О. Зборщік фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертантка коректно використовує позиції інших науковців, наводячи відповідні посилання на джерела використаних ідей, тверджень та відомостей.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження загалом, її теоретичний рівень, наукову новизну та практичне спрямування, вважаємо за необхідне звернути увагу на такі дискусійні положення та зауваження, що мають рекомендаційний характер і не знижують загальної позитивної оцінки роботи:

1. На с. 51–52 дисертації поширення домагань дитини для сексуальних цілей пов’язується із початком повномасштабної збройної агресії проти України. Водночас, на нашу думку, такий висновок потребує більш ґрунтовної аргументації та належного емпіричного підтвердження. Зокрема, у роботі недостатньо простежено динаміку зареєстрованих кримінальних правопорушень, не здійснено послідовного зіставлення кількісних показників за відповідні періоди та не встановлено, чи свідчать наявні статистичні дані

саме про фактичне зростання кількості таких діянь, чи відповідна динаміка може бути пов’язана зі змінами у практиці їх виявлення, реєстрації або кримінально-правової кваліфікації. Додаткового розкриття потребує й безпосередній механізм впливу воєнних умов на детермінацію досліджуваних кримінальних правопорушень. З огляду на це під час публічного захисту бажано почути позицію дисертантки щодо причинно-наслідкового зв’язку між умовами повномасштабної війни та динамікою домагань дитини для сексуальних цілей.

2. На с. 65-66 дисертантка згадує первинну та вторинну профілактику суспільно небезпечних діянь, пов’язаних із домаганням дитини для сексуальних цілей. Водночас зміст зазначених напрямів профілактичної діяльності належним чином не розмежовано, не визначено їхніх цілей та критеріїв ефективності. Зокрема, недостатньо зрозуміло, які заходи дисертантка відносить до первинної профілактики, спрямованої на усунення загальних причин і умов вчинення таких діянь, а які – до вторинної профілактики, що має застосовуватися щодо дітей і дорослих, які належать до груп підвищеного ризику або вже демонструють небезпечні форми поведінки.

3. У дисертації розглянуто окремі напрями запобігання домаганню дитини для сексуальних цілей, однак не запропоновано цілісної моделі ефективної стратегії протидії таким кримінальним правопорушенням у цифрову епоху. З огляду на те, що досліджувані діяння переважно пов’язані з використанням соціальних мереж, месенджерів, ігрових платформ та інших інформаційно-комунікаційних систем, доцільним було б визначити мету, принципи, рівні, суб’єктів, основні напрями та механізми реалізації відповідної стратегії, а також критерії оцінювання її ефективності (рівень виявлення латентних фактів, швидкість реагування, кількість припинених небезпечних контактів, доступність допомоги дітям, зниження повторної віктимізації). У зв’язку з цим дисертантці доцільно під час публічного захисту пояснити, якою вона вбачає комплексну модель ефективної стратегії запобігання домаганню дитини для сексуальних цілей у цифрову епоху.

4. Недостатньо уваги у роботі приділено ризикам толерування поведінки, пов’язаної з домаганням дитини для сексуальних цілей, з боку окремих осіб, а також на рівні сім’ї, освітнього середовища, цифрових спільнот та суспільства загалом – зокрема сприйняттю сексуалізованого спілкування дорослих із неповнолітніми як безпечного «флірту», недооцінюванню небезпеки поступового встановлення довірливих відносин із дитиною, перекладанню відповідальності на потерпілу особу та небажанню дорослих належним чином реагувати на відповідні сигнали. Окремого аналізу потребують також ризики інституційного толерування, коли повідомлення дитини знецінюються або не отримують належної правової та психологічної оцінки. Доцільно було б пояснити, які форми такого толерування є найбільш небезпечними, яким чином вони впливають на поширеність і латентність відповідних кримінальних правопорушень та які заходи можуть бути спрямовані на формування суспільної нетерпимості до такої поведінки.

Висловлені зауваження мають дискусійний, рекомендаційний характер, не стосуються принципових наукових положень дисертації та не знижують загальної позитивної оцінки виконаного дослідження, однак можуть слугувати основою для наукової дискусії під час публічного захисту та для подальших наукових розробок здобувачки.

Загальний висновок. Представлена на рецензування дисертація Зборщік Аліни Олександрівни на тему «Кримінальна відповідальність за домагання дитини для сексуальних цілей» є самостійною, завершеною кваліфікованою науковою працею, виконаною на належному теоретичному та методологічному рівні. Сформульовані у ній наукові результати містять елементи наукової новизни, мають теоретичне і практичне значення для науки кримінального права та практики протидії кримінальним правопорушенням проти статевої свободи і статевої недоторканості дітей.

Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 травня 2024 року № 507), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами і доповненнями від 03 травня 2024 року № 507), та наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759), а її авторка, Зборщік Аліна Олександрівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент – доцент кафедри
тактико-спеціальної підготовки
та особистої безпеки поліцейського
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної
діяльності Національної поліції України
кандидат юридичних наук **Олександр ГОЛОВКОВ**